

ОБРАЗ СІМ'Ї В СВІДОМОСТІ МОЛОДИХ МАТЕРІВ ІЗ РІЗНИМИ СОЦІАЛЬНИМИ СТАТУСАМИ

Гавриловська К.П., Базилюк І.І.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті наведено результати дослідження образу сім'ї у психіці матерів із різними соціальними статусами. Виявлено, що у свідомості молодих жінок, які перебувають в офіційному шлюбі, образ сім'ї розкривається через почуття впевненості та щастя, а уявлення про сім'ю відображаються за допомогою позитивних емоцій. Для молодих матерів, що перебувають у цивільному шлюбі, значимим у сімейних відносинах є почуття захищеності. Основу образу сім'ї жінок із соціальним статусом «розлучені» складають, переважно, негативні емоційні переживання. Факторно-семантична модель сім'ї у свідомості досліджуваних жінок із соціальним статусом «матері-одиначки» показує, що самотні матері значимим у образі сім'ї вважають емоційний комфорт та підтримку один одного. Жінки із соціальним статусом «вдови» основними категоріями уявлень про сім'ю вважають такі, що характеризують позитивний емоційний стан.

Ключові слова: материнство, образ сім'ї, самотня матір, емоції, шлюб.

Постановка проблеми. Жінки, котрі в результаті збігу обставин чи власного рішення, самотійно виховують дітей, переживають неабияке навантаження, як фізичне, так і емоційне. Перші роки життя дитини часто є досить тяжким випробуванням для молодої матері. Це потребує витримки і уміння зберігати внутрішню рівновагу. На жаль, емоційні стани у більшості молодих матерів мають негативний відтінок, а, відтак, можуть негативно позначитися на відносинах матері й дитини, житті родини в цілому. Дуже часто жінки стають самотніми матерями після трагічних, травматичних подій. Їх уявлення про сім'ю, як результат, стають досить специфічними, що може бути перешкодою для створення нової родини чи її збереження. Образ сім'ї завжди є емоційним, особистісно значимим; не завжди усвідомленим, але є вагомим чинником впливу на почуття внутрішнього благополуччя молодої матері. Самотні матері, стикаючись з великою кількістю труднощів матеріального, соціального, психологічного характеру, часто замислюються над тим, як би їх життя склалося поруч з чоловіком і батьком дитини, в результаті чого малюють чітку картину бажаних взаємин з дитиною, що часто не втілюються в реальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз проблеми дозволив встановити, що уявлення про сім'ю («образ сім'ї») – це перш за все сукупність уявлень повсякденного сімейного життя про послідовність типових ситуацій (сценаріїв), які постійно змінюють одна одну. Ця послідовність сімейних сценаріїв утворює основу уявлень сім'ї про себе і своє життя, вона пов'язана з минулим сім'ї та планами на майбутнє. [1]. Образ сім'ї включає в себе мотиваційний компонент, що передбачає аналіз значимості сім'ї; когнітивний компонент – уявлення про основні характеристики взаємин у сім'ї; емоційний компонент – переживання пов'язані з образом сім'ї, ставлення до наявного і можливого майбутнього сімейного статусу [2]. У сучасних дослідженнях поняття «образ сім'ї» та «уявлення про сім'ю» використовуються як ідентичні, хоча уявлення не розкривають усього значення образу, відображаючи лише когнітивний його аспект [3; 4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість досліджень об-

разу сім'ї у якості вибіркової сукупності включають дітей. Однак недостатньо дослідженими залишаються психосемантичні характеристики образу сім'ї у психіці, власне, самих матерів, більше того – матерів самотніх. Саме цим зумовлено актуальність нашого дослідження. Отримані в результаті виконання дослідницької роботи дані можуть бути використані у процесі сімейного консультування з метою вивчення динаміки сімейних відносин в сучасному суспільстві, закономірностей подружніх взаємин, причин їх дестабілізації, аналізу соціально-психологічних факторів, що призводять до розлучення.

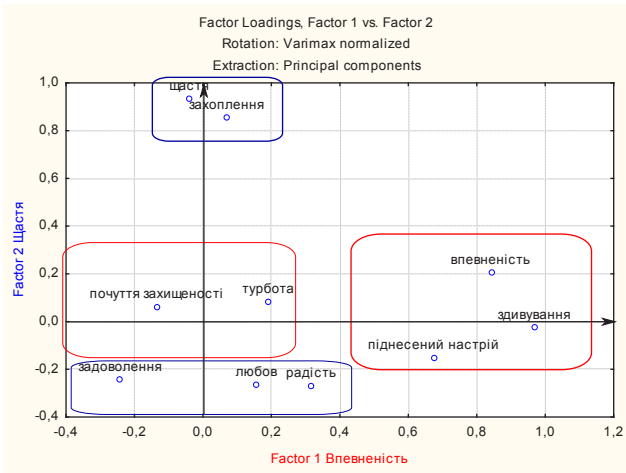
Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснення аналізу особливостей образу сім'ї у молодих матерів із різними соціальними статусами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні взяли участь 60 молодих матерів з різними соціальними статусами, а саме: 15 жінок, що перебувають в офіційному шлюбі, 15 жінок, що живуть цивільним шлюбом, 20 розлучених, 5 вдів та 5 матерів-одиначок. Зауважимо, що вдови, розлучені та матері-одиначки не мали близьких відносин з чоловіками на момент проведення дослідження.

Вивчення проблеми емоційних станів молодих матерів відбувалося за допомогою асоціативного експерименту (словом-стимул «сім'я»; було отримано 424 слів-асоціацій) та факторного аналізу (Statistica 7.0).

Проаналізуємо результати, отримані в процесі опитування молодих матерів, які перебувають в офіційному шлюбі. В ході дослідження було виявлено, що у свідомості цієї категорії молодих матерів слово «сім'я» асоціюється зі словами: «любов», «радість», «задоволення», «щастя», «почуття захищеності» та ін. Такі асоціації серед даної групи учасників дослідження можуть бути пояснені тим, що жінка радіє створенню сім'ї, пишається своїм статусом. Любов та почуття турботи, що проявляє партнер до дружини забезпечує позитивний емоційний фон у молодій родині, саме тому такі асоціації у свідомості молодих матерів є домінуючими.

На основі факторизації усереднених даних оціночних матриць з подальшою їх графічною реконструкцією у програмі Statistica 7.0., ми отримали наступні результати (див. рис. 1).

Рис. 1. Факторно-семантична модель образу сім'ї (жінки, що перебувають в офіційному шлюбі)

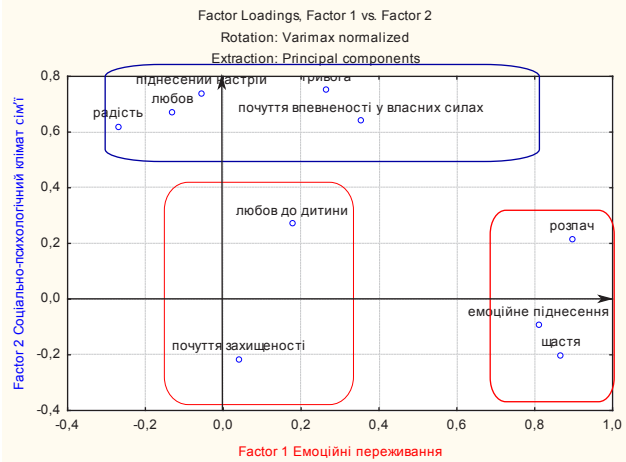
У результаті факторно аналізу методом головних компонент виділилося 4 фактори, які пояснюють 77,80% дисперсії. Аналіз свідчить, що у свідомості молодих жінок, які перебувають в офіційному шлюбі, уявлення про сім'ю відображається за допомогою позитивних емоцій. Такі жінки відчувають задоволення та радість від взаємин з чоловіком у шлюбі, позитивно ставляться до себе як до матері, впевнені у своїх силах, материнському потенціалі, необхідному для виховання дитини.

Проаналізуємо результати, отримані в процесі опитування молодих матерів, які перебувають в цивільному шлюбі, на відміну від заміжніх учасниць дослідження, з поняттям «сім'я» у цих опитуваних асоціюється слово-реакція «тривога». Імовірно, це пов'язано зі страхом жінки лишитися на самоті з дитиною на руках, оскільки з юридичної точки зору члени подружжя не мають ніяких зобов'язань. 40% жінок, що перебувають у цивільному шлюбі, асоціюють сім'ю з розпачем та розчаруванням. Такі результати можуть бути пояснені двома причинами. Перша полягає у тому, що вагома частина жінок вступають у цивільний шлюб після уже негативного досвіду проживання з чоловіком у офіційному шлюбі та після розлучення. Другий аспект проблеми характеризується тим, що жінка, перебуваючи у цивільному шлюбі, юридично не захищена, стосунки з чоловіком мають вільний характер, у будь-який момент кожен із членів подружжя може без усіляких зобов'язань їх припинити, а жінка лишиться сама. Результати факторного аналізу бачимо на рис. 2.

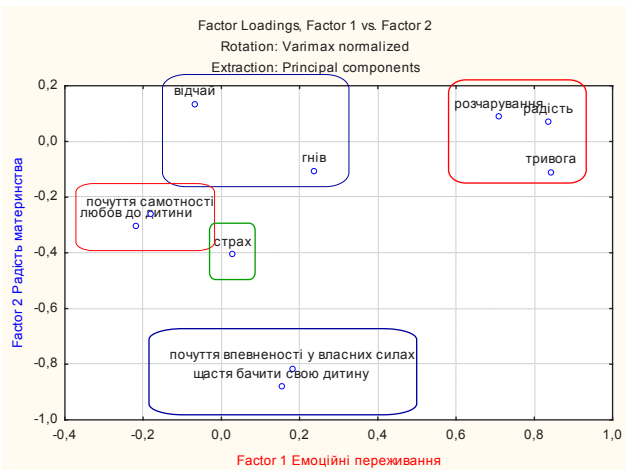
У результаті факторно аналізу методом головних компонент виділилося 3 фактори, які пояснюють 70,37% дисперсії. Результати дослідження вказують на те, що переважаючими для даної категорії опитуваних є асоціації з позитивним емоційним забарвленням. До негативних емоцій, що входять до образу сім'ї у жінок, що перебувають в цивільному шлюбі, відносяться тривога та розпач. Такі результати можуть бути пояснені тим, що стереотипи про необхідність реєстрації офіційного шлюбу, імовірно, породжують у молодій жінки разом зі щастям материнства страх втратити сім'ю та залишитися самотньою.

У жінок із соціальним статусом «розлучені» сім'я асоціюється зі словами: «почуття самотнос-

ті», «страх», «любов до дитини», «розчарування», «почуття впевненості у власних силах». Переважаючою категорією, що характеризує сім'ю у свідомості даної категорії опитуваних є «тривога» – 90%.

Рис. 2. Факторно-семантична модель образу сім'ї (жінки, що перебувають у цивільному шлюбі)

Рис. 3. Факторно-семантична модель образу сім'ї (розлучені жінки)

Розлучення для жінок часто негативно відображається на їх сприйнятті сім'ї як такої. Асоціації почуття самотності, розчарування та страху у жінок із соціальним статусом «розлучені» займають вагоме місце серед усього масиву даних. Поряд з тим, показовим серед даної категорії опитуваних є фокусування уваги на любові до дитині та впевненості у власних силах. Залишившись без чоловіка, жінка розуміє, що відтепер їй потрібно буде вдвічі більше віддавати любові та турботи дитині, а, відтак, їй для цього знадобляться неабиякі сили. Асоціація «зрада» та «відчай» зустрічається у третини досліджуваних. Одним з причин розлучення може бути зрада одного з партнерів подружжя. Показовим є те, що молоді матері із соціальним статусом «розлучені» у небагатьох випадках асоціюють сім'ю з позитивно емоційно забарвленими категоріями.

Отже, можна прийти до висновку, що розлучені жінки мають переважно негативні асоціації з сім'єю. Складається враження, що на даному етапі життя розлучена жінка поки що не наважиться

створити нову сім'ю, оскільки попередній негативний досвід ще довго залишатиметься у її спогадах.

Результати факторного аналізу бачимо на рис. 3.

У результаті факторно аналізу методом головних компонент виділилося 5 факторів, які пояснюють 84,35% дисперсії. Основу образу сім'ї жінок із соціальним статусом «розлучені» складають переважно негативні емоційні переживання. Поряд із цим, молоді матері насолоджуються радістю материнства. Серед уявлень про сім'ю учасниці опитування виділяють відчай та гнів. Семантично близьким за змістом у свідомості молодих матерів із соціальним статусом «розлучені» є почуття самотності та любов до дитини. Такі результати можуть бути пояснені тим, що розлучена жінка відчуває себе самотньою, оскільки не має партнера, чоловіка, проте вона компенсує самотність любов'ю до дитини, намагається огородити її турботою та ласкою. Імовірно, поряд з негативними переживаннями з приводу розлучення жінки цієї категорії опитуваних вбачають сімейне щастя у піклуванні про дитину, турботі та піднесеному настрою від радості материнства.

Аналіз асоціацій молодих матерів із соціальним статусом «матері-одиначки» показав, що найбільш уживаними асоціаціями на слово-стимул «сім'я» серед даної категорії опитуваних є «хвилювання» та «горе». Разом з тим, вагоме місце займають й асоціації почуття впевненості, радості та задоволення. Матері-одиначки переважно самотні в екзистенційному розумінні. Навіть, якщо зрідка їм допомагають друзі, родичі, ніхто не розв'яже за них щоденні побутові й психологічні проблеми. Можна час від часу просити близьких і знайомих про деякі послуги, але щоразу, звертаючись зі своїм проханням, жінки мають почуття провини за те, що інші переймаються їх проблемами. Імовірно, саме з такою психологічною ситуацією і пов'язане переважно негативно забарвлене сприйняття сім'ї даною категорією учасників дослідження. Узагальнюючи результати також варто зазначити, що матері-одиначки, незважаючи на життєві негаразди, є дуже сильними особистостями, які самостійно виховують дитину. Позитивно забарвлені асоціації саме пов'язані з дитиною, необхідністю піклуватися про її майбутнє. Результати факторного аналізу представлені на рис. 4.

У результаті факторно аналізу методом головних компонент виділилося 3 фактори, які пояснюють 97,63% дисперсії. Молоді матері значимим у образі сім'ї вважають емоційний комфорт та підтримку один одного у подружньому житті. Асоціації розчарування та горя семантично близькі з надійністю, підтримкою та впевненістю у власних силах. Такі результати можуть бути пояснені незламністю молодого матері під тиском життєвих негараздів, вона впевнена у тому, що зможе виховати дитину та дати їй усе необхідне у житті.

Аналіз асоціацій молодих матерів із соціальним статусом «вдови» показав, що найбільш уживаними асоціаціями на слово-стимул «сім'я» серед даної категорії опитуваних є любов до дитини, почуття впевненості, почуття захищеності, радість, любов. Смерть чоловіка стає для жінки непоправним горем в будь-якому випадку, адже втрата є тяжкою, як для дітей так і для дружи-

ни. Насамперед, помирає близька, дорога серцю людина, яка завжди була поряд, підтримувала, допомагала добрим словом, а вже потім усвідомлюється втрата годувальника. Часто для жінки те, що вона залишилася без чоловіка стає потрясінням і вона знаходить розраду у любові до дитини. Почуття впевненості приходить тільки тоді, коли жінка знає, що втрачаючи чоловіка вона не повинна втратити дітей, а поставивши їх на ноги, довести, що вона гідна матір для їхніх спільних дітей. Позитивні емоційні стани часто можуть здивувати оточуючих і жінка може відчувати осуд з боку оточуючих. Але ніхто і ніколи не заборонить матері радіти за своїх дітей, бути задоволеною процесом їхнього виховання і приносити цим щастя собі і оточуючим. Проте варто зазначити, що всі вказані асоціації не стосуються сьогоdnішнього дня, асоціації з сім'єю можуть виникати на основі попереднього досвіду, безпосередньо щасливого радісного минулого. Можливо, спогади мають велике значення і думки про чоловіка та про сім'ю, яка була раніше, часто «гріють душу» вдовам.

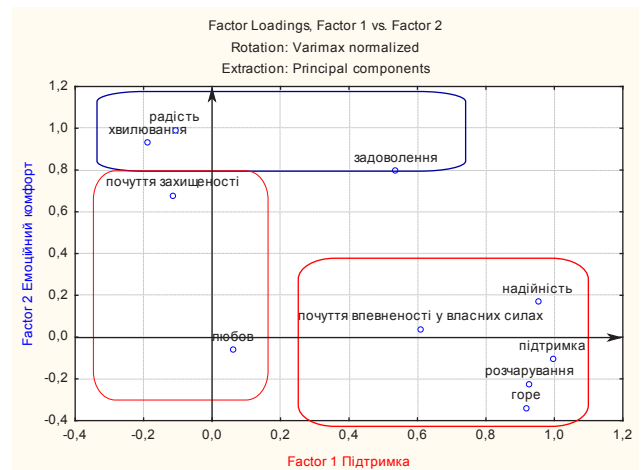

Рис. 4. Факторно-семантична модель образу сім'ї (жінки із соціальним статусом «матері-одиначки»)

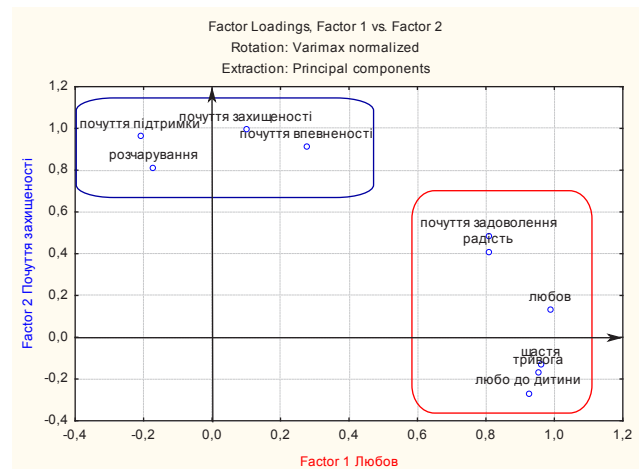

Рис. 5. Факторно-семантична модель образу сім'ї (вдови)

У результаті факторно аналізу методом головних компонент (див. рис. 5) виділилося 2 фактори, які пояснюють 94,10% дисперсії.

Отже, жінки із соціальним статусом «вдови» найбільш відповідними категоріями уявлення про сім'ю вважають такі, що характеризують позитивний емоційний стан. Для молодих матерів даної категорії опитуваних образ сім'ї складають конструкти любові та почуття захищеності.

Порівняльний аналіз асоціацій на слово-стимул «сім'я» серед матерів з різним соціальним статусом («розлучені», «матері-одиначки» та «вдови») показав, що спільним для цієї групи опитуваних є прагнення стати для своєї дитини хорошою матір'ю, оточити її турботою. Разом з тим переважаючими у свідомості цієї групи учасників дослідження є категорії з негативним емоційним забарвленням. Суттєві відмінності спостерігаються серед матерів із соціальним статусом «вдови». Останні, сім'ю описують за допомогою позитивних асоціацій, що може бути пояснено відмінною від «розлучених» та «матерів-одиначок» причиною втрати чоловіка.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Узагальнення результатів емпіричного дослідження дає підстави для наступних висновків. У свідомості молодих жінок, що перебувають в офіційному шлюбі, образ сім'ї розкривається через призму впевненості та щастя, а відтак, уявлення про сім'ю відображається за допомогою позитивних емоцій. Основу уявлень молодих матерів, що перебувають у цивільному шлюбі, складають емоційні переживання, пов'язані з почуттями захищеності. Основу образу сім'ї жінок із соціальним статусом «розлучені» складають пе-

реважно негативні емоційні переживання. Поряд з цим молоді матері насолоджуються радістю материнства. Факторно-семантична модель сприйняття сім'ї у свідомості досліджуваних жінок із соціальним статусом «матері-одиначки», вказує на те, що молоді матері значими у образі сім'ї вважають емоційний кофорт та підтримку один одного у подружньому житті. Спільним семантичним смислом об'єднані також любов та почуття захищеності. Асоціації розчарування та горя семантично близькі з надійністю, підтримкою та впевненістю у власних силах. Жінки із соціальним статусом «вдови» найбільш відповідними категоріями уявлення про сім'ю вважають такі, що характеризують позитивний емоційний стан. Для молодих матерів даної категорії опитуваних образ сім'ї складають конструкти любові та почуття захищеності. Порівняльний аналіз асоціацій на слово-стимул «сім'я» у самотніх матерів із різним соціальним статусом («розлучені», «матері-одиначки» та «вдови») показав, що спільним для цієї групи опитуваних є прагнення стати для своєї дитини хорошою матір'ю, оточити її турботою. Разом з тим переважаючими у свідомості цієї групи учасників дослідження є категорії сім'ї з негативним емоційним забарвленням.

Наше дослідження не претендує на вичерпне вивчення проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у тому, щоб охопити дослідженням більшу кількість учасників та визначити можливі шляхи психокорекційної роботи з молодими самотніми матерями, які переживають негативні емоційні стани.

Список літератури:

1. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис // – СПб: Питер, 2002. – 656 с.
2. Шубина А. С. Образ семьи в картине мира детей, оставшихся без попечения родителей: автореф. дисс. к. псих. наук: спец. 19.00.07. «Возрастная и педагогическая психология» / А. С. Шубина // – Волгоград, 2009. – 21 с.
3. Рыжкова А. В. «Образ семьи» у детей дошкольного возраста и их родителей: автореф. дисс. канд псих. наук: спец. 19.00.13. «Психология развития, акмеология» / А. В. Рыжкова // – Санкт-Петербург, 2009. – 16 с.
4. Терещенко М. В. Дослідження емоційної складової образу сім'ї дошкільників / М. В. Терещенко // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. XII. – Випуск 15. – Ч. II. – К.: Видавництво «Фенікс», 2012. – С. 282-291.

Гавриловская К.П., Базылюк И.И.

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

ОБРАЗ СЕМЬИ В СОЗНАНИИ МОЛОДЫХ МАТЕРЕЙ С РАЗНЫМ СОЦИАЛЬНЫМ СТАТУСОМ

Аннотация

В статье приведены результаты исследования образа семьи в психике матерей с различными социальными статусами. Выявлено, что в сознании замужних молодых женщин, образ семьи раскрывается через чувство уверенности и счастья, положительные эмоции. Для молодых матерей, находящихся в гражданском браке, значимым в семейных отношениях есть чувство защищенности. Основу образа семьи женщин с социальным статусом «разведена» составляют, в основном, негативные эмоциональные переживания. Факторно-семантическая модель семьи в сознании женщины с социальным статусом «матери-одиночки» показывает, что одинокие матери значимым в образе семьи считают эмоциональный комфорт и взаимоподдержку. Женщины с социальным статусом «вдовы» основными категориями представлений о семье считают те, которые характеризуют положительное эмоциональное состояние.

Ключевые слова: материнство, образ семьи, одинокая мать, эмоции, брак.

Havrylovska K.P., Bazyliuk I.I.

Zhytomyr State University named after Ivan Franko

FAMILY IMAGE IN THE MINDS OF YONG MOTHERS WITH DIFFERENT SOCIAL STATUS

Summary

The article shows the research results of the image of family and dominant emotional states in the mentality of women with different social statuses. It was found, that the image of family in minds of young women, who are married, is revealed through a sense of confidence and happiness, and the idea of family, is displayed by the means of positive emotions. For young mothers who are in a civil marriage, the most meaningful thing in family relationship is a sense of security. The basis of the image of family in minds of divorced women is mostly formed from the negative emotional experience. The semantic model of perception of the family in the consciousness of women with social status – «unwed mother», shows that single mothers find emotional comfort and support. For women with social status «widow», the most relevant categories are those to characterize positive emotional states.

Keywords: motherhood, family image, unwed mother, emotions, marriage.